

Når du benytter et tekstbehandlingsprogram til indskrivning af tekst, der skal bruges i en tryksag, må du sørge for, at de korrekte typografiske tegn indsættes under indskrivning af teksten, eller gøre grafikerens opmærksom på at det er hans arbejde at indsætte dem. Alle tegnene ligger på tastaturet, nogle af dem er blot gemt i underliggende lag.

Benytter du Windows kan du se alle tegnene i Tegnoversigt. Benytter du Macintosh kan alle tegnene se i Æblemenuen, Tastatur og skrift.

Før i tiden, hvor teksten lå som et maskinskrevet papirmanuskript, var der på skrivemaskinen begrænsede muligheder for at anvende de korrekte typografiske tegn, og derfor var det typografens ansvar, at de korrekte tegn blev anvendt, når manuskriptet blev genskrevet.

Citationstegn (anførselstegn, gåseøjne)

Som navnet antyder benyttes citationstegnene til at markere starten og slutningen på et citat. Dengang manuskriptet blev indskrevet på skrivemaskine, blev tomtegnene benyttet som citationstegn, da det var det eneste tegn der fandtes på tastaturet. Men i den typografiske tekst blev det altid erstattet med et citationstegn.

Der er stadig mange der under indskrivningen benytter tomtegnene som citationstegn. Men de programmer vi i dag benytter til indskrivning af tekst er engelsk/amerikanske, derfor ændres tomtegnene ofte automatisk til de engelsk/amerikanske citationstegn. I dansk tekst skal de danske citationstegn benyttes, derfor skal teksten gennemgås nøje, når den hentes ind i et ombrydningsprogram.

Du kan vælge mellem to forskellige former for citationstegn på dansk: kommaformen og den franske form.

Retningslinje: Du kan benytte kommaformen, hvis der er indsat få citationstegn i teksten. Er der mange citationstegn kan kommaformen virke meget synlige og stikkende (derfor har de fået tilnavnet gåseøjne) og i sådanne tekster vil den franske form virke mere diskrete.

På dansk anvendes

- ikke: Denne "trend" holder ikke året ud.
- aldrig: Denne "trend" holder ikke året ud.
- men: Denne „trend“ holder ikke året ud.
- eller: Denne ”trend” holder ikke året ud.
- eller: Denne »trend« holder ikke året ud.

På engelsk anvendes:

- ... with a slash, such as “and/or”

På fransk anvendes:

- ... «petit»

På spansk anvendes:

- ... «hombre»

På norsk anvendes:

- ... «Lyst» til å lære?

Tankestreg

Tankestregen indsættes i teksten de steder hvor forfatteren ønsker en lille pause til eftertænksomhed. Tankestregen er i mange skriftfonter tyndere,

Kommaform:

„XX“
”XX”

Fransk form:

»XX«

Til citat i citater:

’XX’
>XX<

Apostrof:

XX’

Tommetegn:

I7"

Minuttegn:

7' øst

Tankestreg:

X — X

Bindestreg:

X-X

Amerikansk:

X—X

altid længere ($\frac{1}{2}$ geviert) og mere elegant end bindestregen, og der indsættes et almindeligt ordmelletrum – evt. et let knebent ordmelletrum – på hver side af stregen.

Da tankestregen ikke findes som en tast på tastaturet, men ligger et lag dybere, ser vi i dag alt for ofte bindestregen brugt i stedet for tankestregen i satsen. Bindstregen bruges til at binde et ord sammen, f.eks. når ord deles ved lineskift, ved ordforbindelser og i stedet for ordet *til* ved talsammensætninger.

Bindstregen *skal* altid udskiftes med en tankestreg i typografisk tekst. Benyt find/erstat-funktionen eller TypesettingMarks XT (hvis du bruger QuarkXPress).

– ikke: Hvis man sammenligner to onder - og det er selvfølgelig to onder - så ...

– ikke: Hvis man sammenligner to onder—og det er selvfølgelig to onder—så ...

– men: Hvis man sammenligner to onder – og det er selvfølgelig to onder – så ...

Tankestreg:

I792 — I845

Bindestreg:

I792 - I845

– aldrig:

I792 — I845

– men:

I792 - I845

Talforbindelser

Før i tiden benyttede man også tankestregen ved talforbindelser, og det synes jeg at du skulle overveje at gøre, da der derved fremkommer en lidt større åbning mellem årstallene. Under alle omstændigheder skal du huske at indsætte luft ved bindestregen, så den optisk placeres midt mellem tallene. I nogle skriftfonte, især smalle, kan brugen af tankestregen ved talforbindelser dog virke alt for påtrængende.

– aldrig:

22 X 44 =

– men:

22 X 44 =

Matematiske tegn

+ = ± · × ÷ ≠ ≈

På tastaturet finde alle disse matematiske tegn undtagen gangetegnet \times , der på Macintosh er placeret i skriftfonten Symbol (ALT Y), mens det i Windows er tilgængeligt via en ascii-værdi (ALT + O2I5).

Da gangetegnet ikke er tilgængeligt via en enkelt tast på tastaturet i den aktive skriftfont, kan jeg se, at der mange der »snyder« og i stedet benytter et almindeligt x som gangetegn. Det mener jeg er en dårlig løsning, da der ikke længere er en visuel overensstemmelse mellem de matematiske tegn der er tilgængelig via tastaturet og gangetegnet. Det skal der være.

– aldrig:

1/2

– men:

1/2

Brøktal

En brøk består af tæller (opadgående tal) og nævner (nedadgående tal) og en skrå typografisk skillestreg. Derfor kalde de ofte skrå brøker ($\frac{1}{2}$).

Mange skrifttegnere har tegnet brøker til deres skriftfonte, men de er ofte placeret i specielle udgaver af fontene, der skal købes separat: OsF-, Expert- eller Fractions-skriftfonte.

I Linotypes skriftbibliotek findes brøker til Helvetica og New Century Schoolbook, både i ordinær og halvfed. Fordelen ved brøkerne i dette bibliotek er, at brøktal og skillestreg er »løse«, dvs. du frit kan sætte dem sammen og derfor fremstille alle brøker, i modsætning til de fleste skrift-

Helvetica:

1/2

New Century Schoolbook:

1/2

Helvetica:

$\frac{1}{2}$

New Century
Schoolbook:

$\frac{1}{2}$

–ikke:

N. F. S. Grundtvig
12. 9. 2001

–men:

N. F. S. Grundtvig
12. 9. 2001

Adobe Caslon
uden ligatur

fi ffi

Adobe Caslon/
Adobe Caslon Expert
med ligatur

fi ffi ff m

Stone Sans
uden ligatur

fi fl

Stone Sans
med ligatur

fi fl

Gill Sans
uden ligatur

fi fl

Gill Sans
med ligatur

fi fl

fonte, hvor brøktal og skråstreg er tegnet på samme kegle. Brøktallene findes i disse skriftfonte i et begrænset udvalg: Bembo Expert skriftfont indeholder følgende brøker: $\frac{1}{4}$ $\frac{1}{2}$ $\frac{3}{4}$ $\frac{1}{8}$ $\frac{3}{8}$ $\frac{5}{8}$ $\frac{7}{8}$ $\frac{1}{5}$ $\frac{2}{5}$.

I Linotypes skriftbibliotek findes desuden lige brøker $\frac{1}{2}$ til Helvetica og New Century Schoolbook, hvor tæller og nævner også ligger »løse«, og den vandrette streg er tegnet sammen med både tæller og nævner. Lige brøker findes meget sjældent i Expert- og OsF-skriftfontene.

I Lærebog 1 i QuarkXPress har jeg vist hvordan du kan fremstille skrå brøker ved hjælp af TypeTricks XTension.

Forkortelser af navne

Ved navneforkortelser er punktummet med til at forøge mellemrummet, så der opstår for store rum omkring de enkelte bogstaver. Det er derfor nødvendigt kun at anvendes 1-2 pt som ordmellemrum disse steder.

I QuarkXPress kan du benytte flexmellemrummet (ÆBLE ALT SKIFT MELLEMRUM) som ordmellemrum disse steder. Sæt flexmellemrummets størrelse til 25% i Dokumentvalg til ...-vinduet, Tegn-fanen. 25% svarer til $\frac{1}{8}$ geviert. Benyttes en grundskrift mellem 9 og 12 pt svarer det til ca. 1,1-1,5 pt

Er afsnittet justeret (fast for- og bagkant) kan ordmellemrummene i linier med navneforkortelser være større end normalliniens. I sådanne linier forøges mellemrummet ved navneforkortelserne forholdsmæssigt.

Ligatur

Ligatur er betegnelsen for to eller tre bogstaver, der af praktiske grunde blev tegnet på samme kegle. I blyatsens tid var det til renæssanceantikkva skrifttyperne der var tegnet ligaturer, fordi udløbet på f'et let knækkede af, når det hvilede på bogstaver med en lodret grundstreg, som i, f, l, j og t. Da udløbet på f'et i disse skrifttyper er dråbeformet, erstatter det prikken over i'et. Følgende bogstavkombinationer findes som ligaturer: fi, ffi, ff, fl og ffl men også fj og ft. Et-tegnet, &, er også en ligatur og på tysk benyttes ß (ss).

Til grotesk skrifttyperne er der sjældent tegnet ligaturer, da udløbet på f'et i de fleste tilfælde ikke er ret stort, men i nogle skriftfonte findes de alligevel.

Pas på Gill Sans Serif. I denne skriftfont er udløbet på f'et er ikke ret stort, og det er derfor ikke nødvendigt at benytte en ligatur, men den findes alligevel i skriftfonten, hvor f'ets bue er tegnet meget større end normalt. Det ser lidt underligt ud.

I QuarkXPress kan ligaturerne fi og fl, i de fleste skriftfonte, aktiveres automatisk i Dokumentvalg til...-vinduet, Tegn-fanen (ÆBLE ALT Y, Tegn-fanen).

Benyt altid ligaturer i skriftfonten hvor f'et har et stort udløb, både i rubrikker og i brødteksten.